

Mihelyt ezt, a talán nem is mindig hálás szerepet, más hozzáértőbb fiatal nyelvtudós átveszi tőlem, szívesen visszavonomulok.

Ezzel kapcsolatban azonban legyen szabad a következőket megjegyezni: Annak, aki erre vállalkozik, nemcsak a *történeti*, hanem a *jelenkori* helynevek mezején is munkálkodnia kell, mert egyebet nem mondva, magamon tapasztalom, hogy ezek sokszor kiségitenek amazok értelmezésében, s mivel továbbá ezekben a nyelvi jelenségekben szerény nézetem szerint egy kevéske etno-geográfia is van, nem ártana, ha az illető ifjú megtanulna belőlük legalább annyit, amennyit én a nyelvészet e hajtásának készületéből megtanultam.

Hogy a tudományos műhely-munka érdekében egy teljes *Helynévszótárra* akkora szükség van, mint a falat kenyérre, sajnos, nem nekem kellene hangoztatnom. Mikor boldogabb időkben illetékes helyen azt javasoltam, hogy a pusztulásba hányt kataszteri térképeket Magyarország minden községéből be kell menteni, ezt a választ kaptam: Hol adjunk helyet nekik?! Most, siralmas esettségünkben, a Néprajzi Múzeum szedgeti össze a megszállott területek határmezejéről azt, amit tud. Néhány száz év múlva majd ezeket is okleveleknek fogják minősíteni, s lesznek talán nyelvészek is, akik szemelgetnek rajtuk. A német államok e térképeket és a hozzájuk tartozó iratokat sokszorosítva bűváraik rendelkezésére bocsátják, hogy „nemzeti” tudományt csináljanak belőlük. Miunk erre, ősi szokásunk szerint, csak a vállunkat vonogatjuk.

Bátky Zsigmond.

Elséjére, másodjára.

Cegléden a kukoricát kétszer szokták megkapálni. Mikor *elsejére* kapálnak, akkor csak a dudvától tisztítják meg, a *másoggyára* való kapáláskor föltöltik. Az *elsejére* vagy *másoggyára kapálni* kifejezést csakis a a kukorica kapálására használják. A krumplit először *megkapálják*, másodsor *főtötik*, vagy csak *tötik*. A szőlőt *kinyitják*, kétszer-háromszor *meghorolják*, vagy egy *horolás* helyett egyszer *megkapáják* s utoljára *érés alá kapának*. A szőlőt be is szokták kötözni kétszer-háromszor. Mikor először kötözik, azt mondják: *szőlőt kötözünk*, azután már csak *igazgatnak*. A szőlőt meg is permetezik először, másodsor, harmadsor, sőt ötödször is, ha a nyár esős. Ha a tél beáll, akkor disznót ölnek *először*, *másodsor*, *harmadsor*. De még olyat nem hallottam, hogy *elsejére* vagy *másoggyára* kapáltak volna krumplit, horoltak, kötözték vagy permeteztek volna szőlőt, vagy öltek volna disznót. Azt látjuk tehát, hogy a gazdasági életben többször megisméltendő munkálatok közül csak a kukoricának kapálására mondják, hogy *elsejére* vagy *másoggyára kapálunk*. Erről nóta is szól:

Piros kukoricaszár másoggyára kapálatlan marattá,
Szőke legim, barna lá öleletlen, csókolatlan marattá.

Most az a kérdés, hogyan elemézhetők az *elsejére*, *másodjára* szavak? Mi volna a kukoricának az *elseje* v. *másodja*, amire kapálnak? Harmadik személyű birt. személyragnak fogva föl a hangsor *-ja*, *-je* részét, semmi értelmük sem volna e kifejezéseknek. De rögtön érthetővé vál-

nak, ha feltesszük, hogy itt ugyanolyan esettel állunk szemben, mint amelynek a *Szegedébe, elébe, nyárára, télire* határozók. T. i. a lativusi *-á, -é* ($\sim$ *-i*) ragnak funkciója elhomályosodván, megtöltték még egy (irányt jelölő) *hová,* (illetőleg, mivel a helyhatározóból lett az időhatározó: *mikorra*) kérdésre felelő helyhatározó raggal. Tehát *Szeged-é > Szeged-é-be,* s ugyanúgy **elsej-é > elsej-é-re* és **másod-á > *másod-ára.* Hogy **másodára* helyett ma *másodjára* (∵ *másodgyára*) használatos, annak az az egyszerű magyarázata, hogy a nyelvérzék, mikor a lat. *-á, -é* rag használata kiment a divatból, tévesen személyragnak fogta fel a **másodára -á-ját,* (ahogy pl. a *nyárára, télire* esetében is annak érezzük ma az *á-t* és az *i-t*), s mivel *d* végű szavakhoz ma *-ja, -je* alakban járult a 3. szem. birt. személyrag (v. ö. pl. *főgyye, zőgyye, hőgyya, mőgyya* stb.), azért a régibb **másodára* helyébe is *másodjára,* azaz *másodgyára* lépett.

Túri Károly.

NÉPNYELV ÉS NÉPHAGYOMÁNY.

„Egy Opsitos Katonáról.

Meltóságos Oberster Urnak ajánlva

Varga József

közvitéz 4 Compag.“

(Közli: Mészöly Gedeon.)

A bosnyák háborúból beszéli ezt az emléket Kenedi Géza:

„Éjjél után volt, hogy emberi hangokra és melegre ébredtem föl. Odább egy hatalmas máglya égett; vörösre világított ábrázatok környeztek. Valami hihetetlen tünemény. Az egész század odagyülekezett a máglya köré és elgémberedett tagjait engesztelte. A nagy tűz tulsó oldalán pedig, ahova a füst nem ért, ott ült egy megfordított bornyúra telepedve Baghy Mihály, a gyalogos, a mesemondó.

Valamely misztikus, soha el nem felejthető magasztos látványa az emberi nyomorúságnak. A magyar népköltészet jótékony geniusza szállott le itt a holtrafáradt harcosok közé és homlokon esőkolta az egyszerű mesemondót.

A szegény fiúról szólott a mese, akit a szívtelenség kiüldözött az otthon édes melegéből és nem vitt magával mást, csak néhány pogácsát a tarisznyájában, de az is hamuból volt sütve . . .

Erdőkben bolygott és betévedt az egyszemű óriás hajlékába; medve, róka, farkas volt az igazi pajtása, nem az ember. De ment előre a maga erejéből a maga végzete felé.

Következett a szarkalábon forgó vár csodálatos históriája; az elátkozott királykisasszony, akiért küzdeni kell emberfölötti vitézséggel, mert megérdemli. Sötétbarna haja van neki és a hajnali csillag ott ragyog a homlokán. Vállaira az ég harmatja szállott le és ha beszélni kezd, eláll az erdők suhogása. A szíve telve van kimondhatatlan jósággal és szeretettel s hogy a szegény fiút megégeti a sár-